

Десять гріхів
Андрій Криштальський

Давно, під час війни, загинула красуня Ривка й забрала з собою таємницю золота, нажитого на людській біді. Не змогли врятувати її від розстрілу вірні подруги Клавка та Світлана. Тоді ж і заприсяглися вони: виживуть, знайдуть скарб і візьмуть від життя все, що тільки зможуть.

На схилі років не дає їм спокою таємниця проклятої скриньки з коштовностями. Та краще було б і не починати її шукати. Адже учасники драми ще не знають, що старі гріхи поховані не назавжди...

Андрій Криштальський

Десять гріхів

Частина перша

Ні, йому таки не здалося: десь у хатніх закапелках було чути стогін.

– Марино! – стрепенувся Макс. – Чуеш, Марино?! Вставай!

– Що?! – озвалася заспана жінка й вистромила з-під ковдри розпелехану голову.

– Вставай, кажу. Баба, певно, вмирати буде.

– Яка баба?

Сон іще затуманював розум. Аж тут старечий стогін пролунав гучніше, вимогливіше.

Макс навпомацки шукав босими ногами капці. В оселі, як на те, було темно – наче в домовині.

– Хтось там стогне чи що? – прошелестіла сонна Марина.

– А я чого тебе збудив, га? Дурна телиця! Баба вмирає, хіба не ясно?

– Баба вмирає, – повторила та самими губами й раптом залементіла на всю хату: – Ой людоньки!

Бліда постать зірвалася з ліжка й метнулася до дверей.

Макс нарешті знайшов свої капці і, вилаявшись, рушив за жінкою. Намацавши рукою шорсткий одвірок, гукнув їй услід:

– Не верещи. Краще про золото запитай, поки дуба не врізала.

Стара важко стогнала на своєму ложі. У скупому світлі лампи, яку ввімкнула Марина, інтер'єр кімнати був напрочуд химерним: старий облуплений стіл, на ньому – дерев'яні двері, пофарбовані вицвілою блакитною фарбою і вкриті пошарпаним матрацом, а вже зверху – огрядне бабине тіло. Ноги, накриті заялженим простирадлом, – догори порепаними пальцями, гостре підборіддя – туди ж. У грудях старої, здавалося, грали органи, озвучуючи простір навколо чудернацьким багатоголоссям.

– Тьху, як тут смердить! – знову лайнувся Макс, не бажаючи переступати поріг. – Запитай, чого вона хоче.

– Мамо! – схилилася над незворушною бабою Марина. Протираючи очі, запитала: – Мамо, ви чуєте?

Стара, здавалося, хотіла щось вимовити, її потріскані губи витягнулися назустріч доньчиному обличчю. Вуста помітно тремтіли.

– Чого мовчите? – прогугнявив чоловічий голос позаду. – Вмирати, може, будете?

Бабині губи ворушилися.

– Мамо, ви мене чуєте?

Тієї ж миті стара ніби здригнулася на своєму ложі. Химерно склавши губи до купи, вона зібралася із силами і простогнала в абсолютній тиші:

– Виногра-а-аду-у-у!

Подружжя презирнулося.

– Що? – питала Марина.

– Дай-те винограду-у-у! – знову повторила баба і голосно цмакнула губами – немовби крапку поставила.

Треба було бачити Макса. Стояв у дверях, вирячивши очі й склавши руки на грудях. Масні щоки грали недобрими рум'янцями.

– Пані Клавдія Огром'як власною персоною! – іронічно вицідив за якусь мить і подивився на свою дружину. Тоді – знову на стару: – Може, вашій превелебності шампанського подати, га?

– Знаєте, мамо, це вже справді занадто! – озвалася й Марина. Голос її тремтів від роздратування: – Краще б ви вже справді вмирали, як ото маєте з нас кров пити. Який виноград серед ночі?! Ви думаете, про що говорите? Старе – а таке дурне!

Баба мовчки лежала на своєму ложі й дивилася кудись у стелю.

- Ага, вмирати. Її ще городником[1 - Городник - заступ, лопата.] не доб'еш, - в'ідливо докинув Макс.

Було помітно, що стара знову хоче щось сказати. Поглянувши на неї, обое мимоволі замовкли.

- Я жи-ити хочу, я лю-юблю-у! - тоненьким голосочком заспівала Клавдія Огром'як.

- Ти чуеш, Марино? Та вона ж знущається з нас. Оце старе одоробло сміється з нас!

Макс рвучко ступив до тіла, що лежало посеред кімнати:

- Може, вам, бабо, й кавалера в ліжко?

- Я лесбіянка! - озвалася немічна дивним густим басом і засміялася голосно - на всю хату, немовбито зовсім не вона ще хвилю тому ледь чутно стогнала.

- Ха-ха-ха-ха-ха-ха! - розтявся той басовитий сміх посеред нічної тиші, аж по кутках залящало.

- Чуеш, ні?! - шаленів Макс. - Який у твоєї матінки тонкий гумор, га? Щоб ви уже виздыхали обое! Засмородили хату, поісти не можна - бебехи вивертає. Нічо-о-го, я ще з вами розберуся! Лесбіянка вона, бачите? Ще вам ті жарти в горлянках стануть.

І Макс кинувся геть із кімнати, голосно хляпаючи капцями по підлозі.

- Розжену це кляте кодрло!!! - долинув його несамовитий крик уже зі спальні.

* * *

Коли там, за вікном, тихим рипінням озивалася бляха прибудовки (Макс поставив присадкуватий курник, приліпивши його до самої хатньої стіни), баба Клава завжди здригалася: зовсім не від несподіванки, а просто так - виходячи зі свого традиційного й завжди химерного душевного стану. Адже вона не могла нічого бачити, бо лежала обличчям догори і плечима до вікна. Але навіщо було бачити, коли стара знала послідовність тих звуків напам'ять. Так - наче котрийсь із блискучих творів Шопена, тепло кожної нотки яких за довгі роки відклалося у глибинах її химерної свідомості. Життя змусило тепер цінувати не лише солодкий відгомін музики, але й будь-які звуки - це була майже єдина розкіш для немічної.

...Отже, немічне сопіння там, за вікном, вона вже пропустила, не вловила. Мабуть, тому, що задумалась. Тепер порипує бляха - якщо в курнику є кури, то за мить вони з вереском повискакують на подвір'я. Одне птіці, видно, в халабуді не було. Почулося лише важке дихання й одразу по тому скрипнула віконна рама.

Баба Клава поглянула на тінь, що впала з вікна на протилежну стіну, і мовила до неї:

– Пішли, пішли вже. Залазь мерщій!

– Дай, Боже, Клавцю! – озвався тихий тремтячий голос біля вікна. Якби немічна могла бачити, то уздріла б цікаву картину: у віконному квадраті виднілися досить значні за розмірами округлі сідниці, щільно обтягнуті залатаною спідницею, і якісь аж надто непропорційно малі блискучі підшви калощ. Істота, що лізла до кімнати задом наперед, очевидно, ніяк не наважувалася здолати останній рубіж – опуститися на підлогу.

– Забрали крісло, а я тепер мучитися мушу, – пробурмотів жіночий голос.

Світлана Лебезун, ровесниця Клавдії Огром'як, була в хаті небажаною гостею. Завжди лютий Макс не хотів її бачити ні секунди, тому щоразу безжалісно гнав із порога, вигукуючи погрози:

– Ще раз тут побачу – ноги повикручую!

Єдине, що могло б його зацікавити й умиритворити, – це коли б стара Лебезуниха знала, де скарб, але й Клавіна колежанка цього, очевидно, не відала.

Чомусь не любила її й Клавіна донька Марина – загалом, без видимих причин, хоча колись вона добрий шмат свого дитинства вигопцяла на розкішних колінах тьоті Свети. Щось у їхніх стосунках надламалося за ті роки. Може, Марину зачепила репліка матеріної подруги, яку та необачно кинула їм у докір одного прекрасного дня:

– Чого ж ви матір на двері поклали, невже тапчана якого нема в хаті?

– Досить, ви уже своє відлежали на пухових перинах! – злобливо гарикнув у відповідь Макс. – Старі профури! Та ви тільки те й робили, що товклися з кавалерами на м'яких ліжках! Усе життя! А нехай тепер спробує!

Що ж, Максової злості могло б вистачити й на десятьох. Завжди був лихим і похмурим, мав наготові слівце-друге:

– Ще й тебе скрутить, зажди! – кинув під зав'язку в обличчя й бабі Світлані.

Лебезуниха промовчала, бо цей чоловічина міг і стусана в плечі дати. Відтоді приходила до Клави хіба крадькома, коли Макс і Марина йшли на роботу: підсовувала до курника великий дерев'яний ящик і, тихо сопучи, вилазила на дах. Далі рачки, аж під колінами вгиналася бляха, – до вікна. Там, де раму замикали шпінгалетом, Світлана проколупала ножом невелику канавку, аби можна було підважити сталючого язичка й відкрити. Коли в кімнаті біля вікна стояло крісло, стара без клопоту злазила досередини. Та якось Макс, затуливши рукавом носа, зайшов у кімнату й забрав його. З того часу Світланіні здібанки з колежанкою почали супроводжуватися роздратованим буркотінням – адже їй тепер доводилося або стояти, або сидіти на підлозі.

- Що нового, Светю, між людьми? - запитала баба Клава, коли її подруга вмостилася під стіною.

- Або то люди? Коли б ти тільки подивилася на них... Живуть, як сновиди. Зранку повні вулиці їх - мов жебраків - згорблених, понуркуватих, сумних. Сірома, та й годі... Сунуть на роботу, немов барани на м'ясокомбінат, біля тролейбусів пхаються. А ввечері все п'яне в дим. Позаливають сліпаки та й тішаються, що вже зовсім близько до комунізму. Отаке-то...

- Суета... - озвалася басовито Клавдія згори.

- Так-так, саме так, дорогенька моя. Ох, як згадаю, з якими людьми прожили своє дитинство ми, соромно дивитися на теперішній світ.

- Ми? - луною здійснювся попід стелю Клавин напівшепіт.

Про що вона могла думати, лежачи на тих облуплених дверях, хіба лише сам Господь міг відати.

- Еге ж, Клавцю, ми з тобою. Чи тобі, може, здається, що ти й не жила зовсім, га?

- Чому ж ні? Я й зараз... ще себе почуваю... майже молодою, - відповіла баба Клава.

Лебезуниха не витримала й захихотіла, здригаючись усім тілом:

- Ой ти, стара торбо! Мовчи вже про свою молодість.

- Мені сьогодні зранку здалося, що піді мною - не двері, а щось таке нетривке, рухливе, мов човен або вітрильник, - заговорила тихо й меланхолійно баба Клава, не звертаючи уваги на сміх своєї подруги. - Я майже відчула, як він, цей мій химерний корабель, хитається на воді, як гойдають його морські хвилі, як плюскотить під його днищем течія. І ти знаєш, Светю, я подивилася на стелю, оці обдерті стіни, на ці магазинні шпалери - а їх нема! Нема і квіт! Замість того - світло-голуба далечінь, білі хмарки у високості, чайки на їхньому тлі - і вітер, ві-і-ітер волі. Так гойдало мене довго-довго, і я згадала, Світланко, як ми мріяли відпливти отак-от чимдалі звідси - в далеку Америку. Щоб не бачити більше ані оцих злиднів, ані цих безталанних людей, ані зайд, котрі приходять і відходять, котрі товчуться на цій землі, й від того нема тут ні щастя, ні добра. Ти пригадуєш, як ми про це мріяли? Як ми хотіли до тієї Америки?!

- Пригадую, Клавцю.

- Як ми рвалися до тих Штатів! Немов чогось доброго, ніби спасіння хотілося! Мені, віриш, тоді здавалося, що вирвемося, ось-ось вирвемося і, поки молоді й вродливі, ще заживемо. По-людськи заживемо, розумієш? І сьогодні я, хоч і ненадовго, ще відчувала в собі живу молоду кров.

- Еге ж, кров у тобі завжди грала. Ще й як грала...

- А потім, коли марева наді мною розлетілися, й оцим ложем перестало хитати, я наче прокинулася і раптом згадала Гюнтера.

- Гюнтера! - з притиском прошепотіла вслід за подругою баба Світлана. - Чому Гюнтера? Чому його?

- Так, Светю, згадала Гюнтера. Оте його вигоріле на сонці волосся, квадратovu щелепу, завжди випрасуваний мундир. Я згадала, як Гюнтер смішно вимовляв слово «Мюнхен» - Мю-ю-юніх...

- Це ж було тут, правда? - тривожно озвалася Світлана. - І він мав тебе на столі. Клавцю, перестань, навіщо ти про це згадуєш?!

- Тут, Светю, тут. Він мав мене на столі. Ах, скільки бачила ця кімната, скільки вона всього чула! А як він кричав: «О, Клавка, о-о-о, Клавка!» Гюнтера збуджували мої широко розплющені очі, він кричав від задоволення, коли ти вилізла із шафи і взяла його пістолет.

- Мовчи!

- Пам'ятаєш? Коли ти...

- Мовчи! Не говори!

- Коли ти вистрілила йому в потилицю, пригадуєш? - ніби на зло подрузі й далі говорила немічна. - Маринка вже була зачата. Вже тоді. А я була непритомна від задоволення, тіло Гюнтера не могло впасти, бо його стискали мої ноги.

- Навіщо ти це згадуєш? Годі! Май на увазі, Гюнтер лежить он там під вікном. Не накликай його! Мені страшно, Клавцю!

- Його нема під вікном, - заперечила стара й болісно зітхнула. - Вже давно нема. Я забула тобі сказати: коли Максим будував курника, то знайшов кості.

Лебезуниха дивилася на співрозмовницю вираженими очима, вони, здавалося, повилазять з орбіт. Бабині порепані долоні помітно тремтіли.

- ...І Максим виніс їх. А тоді якось одного дня запитав мене: «Пані Огром'як, чиі то могли бути кості? Чи, бува, не отого фріца, котрого розшукувала родина з Німеччини?»

- І що ти відповіла на те?

- Я йому сказала: «Ти, Максиме, так само тямиш на костях, як баран на зорях. Із таким самим успіхом це можуть бути кості того жида Шмойля, що пустив тебе на світ!»

- А він?

- Макс обіклав мене лайкою, сказав, що він ніякий не жид, і назвав старою відьмою. А потім ще додав: його зовсім не дивує той факт, що під моїми вікнами валяються покійники.

- Що він знає про Войцеха? - вирвалось у баби Світлани. Вона стрепенулася і витягла догори ший, ніби намагаючись побачити вираз Клавиного обличчя.

- Нічого. Там ростуть півонії.

* * *

Гюнтер любив серйозну зброю і за це поплатився. Куля залишила в його потилиці малесенький чорний отвір, але вирвала півобличчя. Коли його тіло нарешті важко гепнуло на підлогу, Клава отямилася і закричала - страшно й істерично. Розмазуючи руками кров, що залила її красиве молоде тіло, дівчина тіпалася в якійсь дикій несамовитій агонії.

- Мовчи, Клавко! - прошипіла Світлана й обережно поклала зброю на крісло. - Почують!

Проте її подруга ніяк не могла втихомиритися. Нею трясло, а долоні продовжували несвідомо малювати страшні візерунки на пружних грудях, округлому засмаглому лоні, на всьому її ніжному тілі, що билосся в несамовитій дикій істериці.

- Мовчи, дурепо! Хочеш у гестапо? Та заткнешся ти чи ні?!

- Навіщо?! - кричали вирячені очі.

- Тихо будь! Піди вмийся й накинй на себе що-небудь, - кинула їй убивця, різко труснувши за плече. - Йди і змий із себе кров, - наказала сердито, штовхаючи в спину. - Давай, ворухися! Швидко!

- Навіщо?! - шепотіла Клава, ставлячи посеред кухні виварку й безжально поливаючи себе зимною водою. Холод не брав її - всю істоту ізсередини зводило дикими корчами від усвідомлення того, що тільки но сталося в кімнаті. Солодкі, судомні хвили екстазу - і постріл, що раптом усе обірвав. Там, у кімнаті, лежав міцний голий чолов'яга, ноги якого заплуталися в напівспущених штанах, - і молода жінка при згадці про те вже майже не ридала, а лише важко гикала, не перестаючи тремтіти.

- Ходи сюди! - владно пролунав за спиною стишений голос подруги. Світлана виглядала холоднокровною, але дуже-дуже блідою. - Треба подумати, де ми його подінемо.

У кімнаті, де смерть шойно зробила свою звичну справу, Клава побачила свою подругу зовсім по-іншому, ніби це була цілком інша людина - чужа й холодна, переповнена вольовим цинізмом.

- Навіщо ти це зробила? - все ще ледве вимовляючи слова, запитала її.

- А навіщо ти з ним злягалася?

Молода оголена жінка ніяк не могла потрапити рукою в рукав сорочки. Її очі блукали кімнатою, щораз уникаючи тіла, що лежало на підлозі.

- Гюнтер - сволота! Як і всі вони! - кинула злостиво Світлана.

- Ні, він був добрим.

- З тобою, але не з Ривкою.

- А що Ривка?

- Я ходила в гетто. Туди не можна заходити, але я дала якомусь гевалові пляшку самогону - і він мене впустив. Там усе за колючими дротами, повно жидів, сидять один на одному, з малими дітьми, усі якісь, мов неживі. Ледве знайшла її, бідну. Вдалося поговорити. Ривця розповідає страшні речі. Каже, що Гітлер наказав убивати всіх жидів і циганів. Завтра, можливо, їх виведуть з гетто і розстріляють - рабин уже відкрито про це з ними говорить.

- Господи! За що? Там же їх тисячі, невже всіх? І дітей?!

- Усі вони покірні, як вівці, розумієш? Тисячі старих і малих сидять і чекають смерті, і я сказала Ривці, що не могу на таке дивитись.

- Ривка може відкупитися! - вигукнула Клава, уже майже отямившись.

- Чим?

- Вона вродлива і багата.

- Ти наївна, Клавцю. Ми обое наївні. Ривка розповіла мені ось що: вона сказала Гюнтерові про скриньку, і про те, що всередині, - в надії, що той німака допоможе їй вирватися. Увечері того ж дня Ривку взяли в гестапо. Там було шестеро німців і двоє наших. І всі її мали по черзі, як уже хотіли - і так, і сяк, а найгірше наші.

- Наші? Це котрі?

- Було там двоє бовдурів, справжні лайдаки, лазили по світу й до людей чіплялися. Ще за Польщі вони виграли гроші в л'ютерію[2 - Л'ютерія, від loteria (пол.) - лотерея.] і відкрили крамничку. А батько нашої Ривки з братами вирішили, що негоже голям[3 - Тут у значенні - не євреям.] комерцію мати. Старий Гершко підсунув їм якісь липові папери, а потім підло обібрав до нитки на якомусь гешефті. Хлопці пробували судитися, а далі змушені були віддати їм за борги свою крамницю й пішли по світу голі й босі.

- І що?

- Клялися, що помстяться за обман. А тепер, бачиш, діждалися моменту й допалися до бідної дівчини, як голодне стерво. Ти б подивилася на неї...

- Господи, що ж робити?

- На відміну від тебе, я вже дещо зробила, - коротко мовила Світлана і потягла остовпілу Клаву до столу. - Не стій, ворущися трохи. Треба десь подіти Гюнтера. Думай, думай, де ми його закопаємо.

Клава боязко переступила через небіжчика. Навіть не вірилося, що цей чоловік, цей солдат німецької армії, котрий зовсім недавно так гаряче стискав її у своїх обіймах, уже не встане й навіть не поворухнеться. Стіл, що не охолов іще повністю від її розпаленого тіла, був заляпаний кров'ю.

– То він знав про скриньку?

– Знав. Кажу ж тобі, Ривка йому розповіла.

– Може, краще було не вбивати, а випитати все в нього? – звела догори опухлі від сліз очі Клава. – Ти поспішила. Я б могла...

– Не будь смішною. Ти добре знаєш, якою була Ривка, вона вміла тримати язика за зубами. Якщо вже нам, своїм найкращим подругам, вона не хотіла звіритися про місце схованки, то нізащо не сказала би про те Гюнтерові наперед. Ривка завжди була обережною. Аж занадто обережною.

– Чому ти кажеш «була»? Чому «була»?

– Бо нашої Ривці вже нема, зрозуміла? Її нема. Є лише розтоптана нещасна істота, яка навіть не пробує врятуватися, та й то завтра її розстріляють. І ми з тобою нічого не зможемо зробити для неї.

У кімнаті запанувала важка тиша. Обидві подруги стояли ні в сих ні в тих над розпростертим на підлозі покійником.

– Не розумію, як ти могла отак узяти і вбити його, – чи то запитала, чи, важко роздумуючи вголос, промовила Клава, вдивляючись у Світланчине обличчя. – То ж людина, жива людина...

– Коли треба – я багато що можу. І ти зможеш, якщо треба буде. Не забувай, що саме Гюнтер відвів Ривку в гестапо. Добре розумів, що з нею буде. Запевно не хотіла сказати, де скринька захована, от і помстився.

Клава дивилася на вбитого солдата. Чи міг бути здатним на таку підлість? Очевидно, що міг. Чужий зайда в чужому місті... Що його тут стримувало? Та ніщо!

– І подумай про те, Клавцю, що ми почали, і що маємо ще зробити. Не знаю, як тобі, але мені заїжджий німець на заваді не стане. Я хочу жити в цьому світі, а не мучитися.

– А що ж Ривця? Як же вона? Ми завжди були разом, утрюх жили і мріяли...

Світлана, яка заходилася витирати ганчіркою стола, підвела голову:

– Ми мусимо ще її побачити. Ще хоча б один-одненький раз побачити, перш ніж...

– То її не стане? – безпомічно простогнала Клава.

– Не стане, Клавцю. А ми виживемо. Даю тобі слово.

* * *

– Ти любила Ривку?

Стара мовчки дивилася в стелю. Важко було уявити, що вона могла день у день знаходити в тому спогляданні білої, трохи потрісканої площини вгорі над собою. Незворушне тіло на облізломому дерев'яному ложі нагадувало велику викинуту на берег життя рибину, приречену на повільне вмирання. Очі Клавдії Огрім'як блудили, а вуста ледь-ледь ворушилися: чи то вона прагнула промовити, чи щось говорила сама собі – зовсім тихо, невловимо для стороннього вуха.

– Ти пам'ятаєш, Светю, оті її останні слова? – нарешті таки промовила вголос немічна. – Тоді, коли їх німці вели на розстріл, пам'ятаєш? Моторошне видовище – неначе живі мерці. Я ще й зараз бачу, як вони йдуть – сунуть покірним стадом у страшну пащеку смерті. І наша Ривця між ними. Пам'ятаєш, у неї вже не було обличчя, вона була такою ж сірою цяткою в юрбі приречених, як і всі. Що вона тоді гукнула нам із натовпу? Ти згадай, вона обернулася і крикнула нам: «Шукайте мишігіна!» А потім ще раз повторила, пам'ятаєш? Я довго думала, Світланко, над цими її словами. Навіть не попрощалася, тільки крикнула: «Шукайте мишігіна!»

– Ти любила Ривку? Скажи, любила? – вперто повторила баба Світлана своє питання.

– ...Це був код, розумієш? – хрипіла немічна. – Ривка завжди була схильною до таємничості. Вона одразу замикалася в собі, коли стосувалося чогось важливого. Адже ми жили серце в серце, – ти ж знаєш – ми дуже часто звірялися одна одній. Та в неї завжди був у душі закапелок, до якого навіть мені було входити заборонено. Ти подумай, вона ж недаремно сказала нам ті дивні слова перед самою смертю!

– Я вже думала.

– І не змогла розгадати, правда? Як і я, – зітхнула Клавдія. – А вона ж тоді відкрилася нам! Ривця кинула нам з юрби золотий ключик – той, якого ми з тобою так шукали. Тільки ж де він? Про якого мишігіна мова?

– Я перебирала всі можливі імена. А може, Ривка не людину мала на увазі? – глухо озвалася з-під стіни баба Світлана. – Може, вона мала на увазі якесь поняття чи фразу, яку ми з тобою мали б пам'ятати? Ривка ж сподівалася, що ми зрозуміємо... Так-так, вона розраховувала, що ми здогадаємося. Не знаю, Клавцю, не знаю.

За вікном шуміло верховіття дерева, що росло поряд зі збудованим Максом курником. Тоненьке гілля ледь чутно стукало у відчинену шибку.

– Але ти не відповіла на мое запитання. А я хочу знати, – все ще наполягала стара Лебезуниха.

– Ривка була стриманою. Зовні стриманою, хоч, я знаю, всередині в неї все горіло. А ще ж її браття! Ця підлота не давала їй дихнути...

- Ти любила її чи ні?! Відповідай! - скрикнула скоцюрблена під стіною жінка. - Ми занадто старі з тобою, щоб загортати це в папірці! Я хочу знати!

- Господи, ми ж були найкращими дівчатами. Парубки гинули за нами. Та ж вони дихали нам услід, як голодні пси.

Лебезуниха не зводила палаючих очей зі своєї незворушної подруги.

- Може, тому Бог і покарав мене паралічем. І що лежу я тут на дверях - то це недарма, - все ще намагалася захватитися у свої роздуми баба Клава.

Слова прозвучали й розтанули в кімнатних напівсутінках - і враз давні подруги відчули, як густішає навкруги тиша, як наповнюється вона нестерпною недомовленістю.

- Чи любила я її? О Господи! Чи ж пам'ятаєш ти, Світланко, її бліде, чисте-чисте, немов якесь неземне обличчя, отой невловимий, недосяжний шовковистий пушок, яким, здавалося, вкрите все її прекрасне тіло. Це темне волосся, таке контрастне на її білих тендітних плечах. Ті великі, виразно-темні її очі, в яких легко можна було втопитися! Коли б тільки бути поеткою: написала б поему! Я тільки раз бачила Ривку голою - а вона ж завжди була такою стриманою! - і я померла, коли вона скинула сорочку, розумієш?! Я померла.

- Ти...

- ...А коли їх вели вулицею на смерть, я померла вдруge. А вона... вона, поки ми були разом... вона, може б, і... та що там говорити...

Старезною зморщеною щокою повільно поповзла блискуча сльоза. Вона скотилася до брудної затертої подушки й зникла десь у складках матерії, [4 - Матерія - тканина.] що давно не знала води.

- Клавцю, ти плачеш? Стримайся!

- Я ненавиділа її сім'ю. Ні, може, батька й маму ні, лише братів - оцих виродків, готових за найдрібнішу монетку втопити людину в ложці води. І вони топили! Згадай, скількох вони пустили з торбами. А її... на неї я готова була молитися. Навіть наша золота мрія здавалася мені безглуздою забавкою, нісенітницею, коли я заглядала в ці магічні очі, коли я торкалася її невагомих пальців, - і мене била пропасниця.

- Клавко, в тебе ж було стільки чоловіків!

- Нісенітниці, безглуздя! За те все, що я з ними виробляла, - тепер спокутую. І за нашу Ривку - бо ми не змогли її вирятувати, ми не зробили всього, що треба було зробити. Я ніколи собі цього не прощу.

Світлана відчувала, як хитається під нею підлога. Давній біль засмоктував, підступав до горла, як твань у лісовому болоті.

- Ми ж робили, пробували...

- ...І мене ніколи по-справжньому не цікавила її скринька, отак!

- Але ж це зрада, Клавцю! - вражено прошепотіла Світлана. - Зрада нашої мрії.

Немічна знову дивилася в стелю. Вона не могла повернути голови, щоб поглянути в очі своїй подрузі, з якою вони прожили стільки, що їй страшно було згадувати.

- Я завжди підозрювала, що між вами щось було. Щось більше, ніж дружба. Справді, Клавко, уже мені не випадає ображатися, - зітхнула Світлана. - Наше життя згоріло, як бенгальський вогонь. Як ти думаєш, Ривка могла б тобі... віддячити взаємністю?

- Могла б, я впевнена. Але їй багато що стримувало. Її віра, стосунки в сім'ї, врешті міг бути поговорі між людьми. Для молоді жидівки це погано, дуже погано. Але в очах у неї це було - хоч убий мене, але я в це вірю.

- А ти?

- Я? Мене ніщо не зупиняло, ти ж знаєш. І от результат. Подивись на мене. Руїна! А скільки я тепер маю передумати, Господь же не бере мене чомусь... Ти не уявляєш, про що я кожен Божий день думаю. Адже в мене стільки часу, в мене увесь час - який тільки є. Поки немає Макса з Мариною, поки не чути їхньої лайки і прокльонів, я можу думати про все на світі. Але знаєш, я так нічого й не можу зрозуміти...

Світлана мовчала. Може, думала вона про себе - про свій власний світ і про свою долю, таку подібну до Клавиної. Подібну, але інакшу, бо ж у кожній людини є своя шпаринка в цьому світі, і своя дорога, сплетена лише зі своїх подій і переживань. І гріхів також.

- Учора сказала Максіві, що я лесбіянка, - іронічно, трохи заспокоївшись, мовила немічна. - Ти б побачила його обличчя! Звідки в ньому стільки злості, в цьому хлопаєві, га? Його батько був таким тихим, непомітним, аж ніяким. Нікому лихого слова не сказав. Мати, Мойра, ти ж пригадуєш, була доброю, спокійною жінкою. Звідки ж воно таке взялося?

* * *

Максим переступив через калюжу. Дах у заводському цеху протікав, і коли навколо двигтіли машини, срібні плеса невеличких калюж на цементній підлозі бралися дрібними брижами. В усі боки від цих калюжок розходилися широкі порепані сліди, прокладені мокрими шинами автотранспортувачів, і невеличкі - від ніг робітників.

Тільки б не налетіти на когось із керівництва. Заповітна десятка гріла його серце в нагрудній кишені: вчора ввечері Макс трохи перебрав із сусідами (ніби відчуваючи наближення п'ятки, він зайшов до сусіднього будинку - і не помилився, стіл був уже накритий, а чоловіцтво ще навіть не встигло сп'яніти), тож зараз традиційна змова колег із цеху була йому на руку. Отож потрібно було прошигнути через прохідну до гастроному,

тицьнути знайомій продавщиці затерту червону купюру – й назад. Ключі від каптьорки також були в їхніх руках, тому...

– Максиме! Ходи-но сюди!

Парторг! Чолов'яга здригнувся й подумки вилаявся. Зустріч із цією людиною ніколи не вішувала чогось доброго. «Якщо білети на лекції знову пропонуватиме – ще півбіди, – подумав, зупиняючись. – Можна буде сказати, що сьогодні гроші залишив у інших штанях, а завтра як-небудь усе саме собою вирішиться». Утім, парторг іноді мав звичку доручати й щось гірше: скажімо, написати статтю до заводської стінгазети зі схваленням курсу компартії, виготовити каркас для панно, яке вони ж такі нестимуть на майбутньому жовтневому параді, врешті – підписати колективне звернення з осудом когось зі співробітників за халатність чи пиятику. Максим обминав парторга десятою дорогою, добре знаючи, що колись ці водянисті холодні очі зупиняться і на ньому. Тоді доведеться шукати роботу, тим більше, що десь у червоній папці в парторга під пахвою вже чекають своєї долі два доноси про Максимові запої, і ще один – про бійку в пивбарі. Навіть знав, хто їх написав: один із донощиків, Дмитро Барикін, приїхав десь аж з-під Курська (як цього слизького чоловічину занесло на Волинь – тільки сам Господь міг знати), другий, Микола Клімчук – свій, місцевий, але такий же слизький. Обое працювали електрозварювальниками, отож обпалені пики цих підлячків так і пашіли, коли до цеху заходив їхній кумир.

– Товаришу Смаль, у нас до тебе серйозна справа.

Уже те, що парторг промовив слово «нас», не могло вішувати добра. Очевидно, сьогодні він виконував чиесь доручення. Подумавши про це, Максим шанобливо схилив голову.

– Але, здається, ти кудись поспішав?

– Угу, – коротко відповів роботяга.

– Ну що ж, доведеться повернутися. Зараз ми підіймемося нагору, де з вами зустрінеться одна людина.

– Але ж я...

– Це дуже серйозно! – парторг наблизив своє обличчя впритул, і Максим мимоволі відсахнувся. – Я радив би вам відкласти всі справи і негайно йти за мною.

– То, може, я хоча б...

– Максиме Анатолійовичу!

На те не було ради.

– А хто він, той чоловік, пробачте, той... товариш? – запитав Смаль.

– Як би вам це сказати?! – зморщив чоло парторг. Непомітно він перейшов на «ви», і цей аж надто офіційний тон Максові також не подобався. – Цей

товариш із такої... я б сказав, установи, називати вголос яку мені б зараз дуже й дуже не хотілося. Ви розумієте мене?

В очах парторга виразно світився страх. Максові теж стало не по собі, навіть посталкогольна нудота відступила кудись на задній план. Отже, якщо вірити словам цієї людини, деś там, нагорі, на нього чекає працівник органів? Нісенітниця! Чому? За що? Навіщо, біс його забирай?!

Макс покiрно рухався услiд за парторгом, вiдчуваючи, як його серце стискається в грудях вiд наростаючої тривоги. Це був навіть не страх, а щось холодне й пекуче, загрозливо-нестерпне у своїй непередбачуваності. Єдине, за що він зараз міг би вiдповiдати сповна, – так це за свої випивки. Але ж п'є кожен. Причому навіть з їхнього цеху Макс – далеко не найгірший, щоранку все чоловіцтво приходить, наче м'ясорубкою перемелене, в кожних зіницях світиться німа потреба – похмелитися.

Смаль швидко перебирав у не надто тверезій голові всі можливі загрози. Може, хтось уже доніс ім про сімейні сварки? Одразу ж відкинув таку думку: якби працівники органів державної безпеки цікавилися всіма підряд пияками й скандалістами, часу для іншої роботи в них не залишилося б. Тоді чому ж ним цікавляться органи?

Жартувати з цим, знав, не варто. Співробітники пошепки розповідали історію, яка трапилася з Микитою Бондарем, годинниковим майстром, затятим мовчуном: у своїй майстерні той мав необережність слухати радіо «Свобода». Хтось на нього доніс, – і якраз про те, що Бондар крадькома слухав передачу про Голодомор в Україні. Наступного дня, і згодом багато-багато днів поспіль годинникаря викликали у відому установу (Макс навіть подумки не бажав згадувати її назву, мати колись радила йому: не вимовляй, щоб не накликати). У будці Микити Бондаря зробили обшук і знайшли касети з блатними піснями російського емігранта Віллі Токарева[5 – Віллі Токарев – відомий виконавець російського шансону, з 1974 року проживав у США.] – цього, окрім радіопередач про голод, було достатньо для великого клопоту. Бондар ходив на ці бесіди, аж поки в його поведінці не почали вбачати багато дивного. Врешті Микита зовсім зник: на його дверях висіла велика металева колодка, й багато хто шкодував за ним, бо кращого годинникового майстра, як не крути, не було. Зате потім стало відомо, що годинникар закінчив психушкою – щось, мовляв, у його мізках надламалося. Словом, пропав чоловік, хоч Макс згодом бачив його ще не раз...

Парторг зупинився перед якимись дверима, проминувши перед тим приймальною директора. «Чому тут?» – запитав себе Макс.

– Заходьте, товаришу, – запропонував парторг і поспіхом відчинив двері. Чи не вперше за весь час їхнього знайомства Максим помітив у зіницях цієї людини ледь помітну тiнь співчуття.

– А ви?

– Я останусь тут.

Максим увійшов у кабінет, з якого, очевидно, перед тим випровадили когось із експедиторів чи бухгалтерів. Папки із заводськими паперами так і залишилися на столі, за яким тепер сидів кремезний русявий чоловік.

Побачивши Максима, він коротко привітався й назвав своє прізвище, яке Макс чомусь не зафіксував.

– Доброго дня! – й собі озвався до незнайомця.

– Сідайте, Максиме Анатолійовичу. Мене звуть Миколою Трохимовичем. Закурите? – запропонував миролюбно, навіть з якоюсь теплою, доброзичливою посмішкою гість.

– Ні, дякую. Не курю.

– Я бачу, ви тривожитеся, товаришу Максиме. Не варто. Я прийшов до вас просто поговорити, – сказав Микола Трохимович. – Але не буду приховувати від вас: ця розмова залишиться суто між нами, згода?

– Та ж я що? Я ж не проти, – якимось невпевнено промовив Макс.

– Більше того, після її закінчення ви напишете розписку про те, що відомості, отримані тут, зобов'язуєтеся тримати в таємниці.

– Я???

– Ну, це звичайна формальність, – посміхнувся гість. – Розумієте, нам важливо, щоб не було відтоку інформації, навіть від такого законослухняного товариша, як ви. Це специфіка нашої роботи, саме так ми оберігаємо державні таємниці від тих діячів, котрі бажать ними заволодіти. І тут не може бути поділу на важливу і на дріб'язкову інформацію. Кожне слово для нас – на вагу золота. Ви ж не думаете, Максиме Анатолійовичу, що ми покликали вас лише для того, щоб поговорити про вашу останню випивку чи ще якусь дурницю?

– Та я...

– Заспокойтеся. Товаришу Смалю, повірте, зараз ваші п'ятики нас не цікавлять, хоча... правду кажучи, і надходять деякі, так би мовити, сигнальчики. Однак хто з нас не випивав? Ну самі подумайте.

Максим важко зітхнув, не уявляючи, в якому напрямі пролягатиме подальша розмова. Від того нерозуміння тривога в його серці лише наростала.

– До речі, пропоную нам разом з вами перекинути по чарчині, – примирливо гомонів Микола Трохимович, дістаючи з портфеля пляшку «Посольської». – Я, знаєте, вчора трішки посидів з хлопцями. У полковника був день народження, так що сьогодні...

– Ні-ні, що ви?! – запротестував Макс, котрий з переляку зовсім утратив охоту будь-що пити. – Я не буду.

– Максиме Анатолійовичу, – з докором у голосі мовив гість.

А заповітна чарка вже стояла на столі перед очима. Рука сама потяглася догори і Макс майже інстинктивно взяв посудинку. Важка нудота після вчорашнього випивону враз нагадала про себе, і він подумав: «Зрештою я не винен. Цей катєбіст сам запропонував...» Гіркота, що обпекла горлянку,

повернула Макса до реалій, відсунувши на якийсь час тривогу й невизначеність, які не давали йому спокою.

– Візьміть цукерку, Максиме.

Той лише заперечливо хитнув чуприною. Ніколи не закушував солодким, пам'ятаючи, що це завжди призводило до поганих наслідків.

– Ну, а тепер перейдемо до суті справи, – заговорив Микола Трохимович. – Я казав, що прийшов просто погомоніти, але деяких паперових формальностей доведеться дотриматися. Отже, ваше ім'я та прізвище?

– Максим Анатолійович Смаль.

– Ага, ледь не забув: хочу вам нагадати, що говорити потрібно правду і тільки правду.

– Та ж я що?

– От і добре. Отже, пишемо: Смаль Максим Анатолійович. Правильно?

– Правильно.

– Рік народження?

– 1937-й.

– Освіта, де працюєте, назва вашої посади...

Максим відповідав, прислухаючись до тепла, яке розливалось тілом, потроху приводячи його до тями. З досвіду знав, що принаймні впродовж доброї години матиме спокій від важкої похмільної нудоти. Якби цей жевжик налив ще чарку (он ціла пляшка на столі!) – можна було б і до обіду перебути. Максим уявив, які зараз люті на нього колеги – там, у цеху. Нема ні його, ні десятки, ні пляшки, еге ж?

– Отже, товаришу Смаль, нас цікавить одна вельми заплутана справа. Така собі пересічна німецька сім'я звернулася до радянського посольства в Німеччині з проханням відвідати Волинь. Основна причина, вказана в заяві, – бажання віднайти могилу свого загиблого родича, колишнього німецького комуніста Гюнтера Вольфа. Чи вам знайоме це ім'я?

– Ні, не знайоме.

– Не поспішайте з відповідями, товаришу Смаль. Краще добре подумайте, пригадайте, може, щось і прийде в голову.

– Справді, я щось чув про німця, котрого шукали родичі.

– От бачите?! Що ж ви чули? Від кого?

– Ну, від кого – то вже й не пам'ятаю, – почухав потилицю Макс. – Здається, я ще пацаном тоді був, коли шукали якусь могилу.

У Максимовій уяві раптом вимальовувалась яскрава картина – рівчак для фундаменту під курник і людські кості на його дні. Ось тобі й на! Уже шукають! Треба ж було отак таємно, по-зłodійськи, вигребти ті останки в смітник? Чи не краще було зразу піти й заявити? Однак, може, то були й не кості того самого Гюнтера Вольфа, хто тепер докаже?

– Про що ви так задумалися, Максиме Анатолійовичу? – долинув голос із-за столу.

– Та так, намагаюся пригадати. Бачите, про це я більше з уривків різних розмов знаю – сусіди балакали, що в тій справі так нічого й не знайшли.

– А ви не знаєте, чому саме на вашій вулиці шукали останки Гюнтера Вольфа?

– Та я вже й сам думав про таке, – відповів Макс, гарячково розмірковуючи, говорити зараз про свою знахідку чи ні. – У цьому немає ніякої логіки. Адже Луцьк великий, була війна, і вбити того німця могли будь-де. А якщо він ще й німецький комуніст, то його могли, скажімо, замордувати й свої – в гестапо. Я багато читав...

– Те, про що ви читали, – дурня! – роздратовано перебив його Микола Трохимович. – Однак у чомусь ви маєте резон. Справа в тому, що Гюнтер Вольф навряд чи міг бути комуністом, і ми маємо великі сумніви щодо цього. Я думаю, що родичі навмисно так написали в заяві, щоб отримати дозвіл. Але нас, товаришу Смаль, не так легко обдурити.

Справа набирала загрозливого характеру. Максим відчув, як йому під сорочку вкрадається слизький мерзотний холодок страху. Отже, якісь німці прикриваються твердженнями, що шукають свого родича-комуніста. Еге ж, в іншому випадку радянська влада просто не впустила їх на Волинь. Якщо ж той Вольф був гестапівцем або навіть простим фронтовим офіцером, то виходить, що саме він, Максим Смаль, приховав останки фашиста, окупанта? І не лише приховав, але й не бажає зізнаватися в цьому товаришам з органів.

– Ми перевірили родинне дерево цих Вольфів, – продовжував гість, обпікаючи своїм чіпким поглядом Макса. – І знаєте, що виявили?

– Звідки ж я можу знати?

– А виявили те, що дядьком цього так званого комуніста Гюнтера Вольфа є не хто інший, як сам генерал Віктор Лютце.

Макс мовчав. У його серці боролися страх і цікавість.

– Думаю, вам буде цікаво довідатися, що генерал Віктор Лютце загинув теж на Волині. На його автоколоні поблизу села Пілганів Луцького району напали бандерівці й винищили всіх до ноги.

– Я завжди думав, що бандерівці були з фашистами заодно, – зопалу бовкнув Максим й одразу пошкодував, бо гість навпроти різко нахмутив брови і поглянув на нього недобрим оком.

– Вам треба менше думати, товаришу Смаль! Надіюся, що ви розумієте всю серйозність цієї справи?! Зараз бандерівці нас не цікавлять. Нас

цікавить, хто і з якою метою намагається ввести в оману радянське керівництво. І ви мусите нам у цьому допомогти.

– Я не можу!

– Чому?

– Бо від мене нічого не залежить. Я простий радянський громадянин, – тремтячим голосом пробелькотів Макс. – І я ненавиджу фашистів.

– Киньте це, Максиме. І не будьте слизняком. Ви станете нашим помічником і допоможете зібрати деяку інформацію. Будете старанно виконувати все, що ми накажемо. А почнете з того, що нарешті припините нам брехати.

– Я не брехав! – майже крикнув Максим, і в останню мить голос його зірвався на якийсь півнячий вереск.

– Брехали, Максиме. Ви погано уявляєте собі нашу службу й наші можливості. Уже перші ваші слова сьогодні були брехливими.

Макса кинуло в холодний піт.

– Отже, ваше прізвище?! – ехидно запитав Микола Трохимович.

У кімнаті панувала мертва тиша. Розширені Максимові зіниці були повні відчаю.

– Ваше справжнє прізвище! – з притиском і погрозою в голосі повторив оперативник.

– Шмойль, – видихнув Макс.

– Ім'я та по батькові?!

– Максим Товійович.

– Хто і коли вніс відповідні зміни в документи?

– Моя мати. В 1947 році.

– Навіщо?

Максим мовчав.

– Я, до речі, можу відповісти за вас. Ваша мати Мойра внесла зміни в документи з однієї простої причини – тому, що ваш батько, Товій Мойшевич Шмойль, зник за невідомих обставин і за її (і нашими також) підозрами причетний до якоїсь таємничої, заплутаної історії. Ну, що ви на це скажете?

– Я... я... ніч-чого не можу сказати.

– Правильно. Бо ще тоді пішки під стіл ходили. Але ви, товаришу Смалъ, могли щось знати від вашої дорогої матінки. Зрештою, від тещі Клавдії

Огром'як, яка, якщо я не помиляюся, є зараз немічною і доживає віку під вашою опікою. Так чи ні?

– В-вона д-доживає...

– Та заспокойтеся ви! Нате ось, випийте, – примирливим голосом промовив Микола Трохимович і налив горілки.

Макс одним ковтком кинув пекучу рідину в пересохлу горлянку.

– Заспокойтеся. Ніхто не збирається вас переслідувати за таку невинну брехню. Я б і не згадував про це, якби ви не почали вбиратися.

– М-можна ще? – запитав усе ще тремтячим голосом Максим і простягнув руку з порожньою чаркою.

Гість поглянув на нього і, усміхнувшись, налив знову – цього разу й собі також.

– Тепер, я надіюся, спілкуватися нам буде простіше, – кивнув оперативник, голосно видихнув повітря і випив. – Нас, Максиме Анатолійовичу, – при цих словах Микола Трохимович грайливо блиснув оком, – цікавить у цій історії все – від того, хто і як убив Гюнтера Вольфа, і аж до таких подробиць: що, скажімо, зазвичай любила їсти на сніданок ваша бабуса. Зрозуміло?

– Але ж я нічого не знаю.

– Вірю. Вірю, товаришу Смаль. Але ви можете дізнатися. Розпитайте в сусідів, поговоріть із тещею – замість того, щоб день у день з нею сваритися. Не кленіть її. Замість того краще провітрюйте її кімнату, кажуть, там добряче тхне, а це шкідливо для здоров'я. Клавдія Огром'як – надзвичайно цікава жінка, й вона може дуже багато знати. І запам'ятайте ось що: нам хочеться, щоб вона ще трохи пожила на світі, розумієте мене? Дуже-дуже цікава жінка...

* * *

Марина ввійшла на кухню й поставила біля столу торбину з продуктами.

– Ось. Купила кефіру, можна буде картоплі насмажити. У гастрономі сьогодні – страшний суд. Люди за маслом стоять. Так що ледве вдалося допхатися до прилавка. Я тобі скажу, вони вже зовсім подуріли, беруть по два-три кілограми, ніби з голодного краю вирвалися.

На кухні, втім, відчувалась якась напружена атмосфера. Виймаючи продукти, поглянула на свого чоловіка.

– А ти чого такий?

Макс мовчав, обіпершись на одвірок. Мав похмурий вигляд. Марина ще раз поглянула на нього й мимоволі здригнулася: цей сповнений злоби погляд не віщував нічого доброго.

– Ти чого такий, Максє? – перепитала знічено Марина. – Може, стара щось тобі лихе бовкнула? Якщо так, то не звертай уваги, вона й мене не шкодує, верзе різні дурниці. Хай собі говорить. Мати вже зовсім з розуму виживає.

Максим уперто мовчав, лише обличчя його забагряніло від припливу крові. Голосно сопучи, незграбно перевалився з ноги на ногу й знову завмер біля дверей.

– Ну що знову сталося, га? Максимє, ти можеш мені сказати?

– А ось що!

Чолов'яга нарешті відділився від дверей. Потужний ляпас відкинув Марину до газової плити. Підлогою із брязкотом покотилася накривка від пательні.

– Ось що трапилося! – гаркнув Максим і вліпив дружині ще одного ляпаса.

– Дурний! Ти що, знову напився?! – верескнула та.

– Я тобі зараз дам «дурний». Зараз дам тобі «напився»!

Максим ухопив жінку за волосся й поволік до кімнати.

– Стукати надумала? Доноси на мене писати?! Задуш, розчавлю, як жабу!!! – ревів над безпомічною Мариною. Та почала пручатися, несамовито намагаючись вирватися з його чіпких рук.

– Я? Стукати на тебе? Що ти мелєш?

– З ким зв'язуєшся, га?! Ти думаєш, з ким зв'язуєшся? То страшні люди! – все ще добирався до її горлянки своїми чіпкими пальцями Макс. – Задуш, зміюко ти підколодна, і рука не дригне.

– П'янь нещасна! Мишігін! – пронизливо крикнула Марина, крутнулася, і щосили вдарила шаленця коліном у пах. Той, вирячивши від болю очі, відпустив свої руки. – Сволота! Заявлю на тебе в міліцію! – крикнула і, притьмом зірвавшись на ноги, метнулася назад на кухню.

– Що-о-о? Тобі мало попереднього доносу? Уб'ю-ю-ю!

Макс, отямившись від шоку, звівся на ноги й, хитаючись, подався слідом.

Опинившись на кухні, він здригнувся: Марина стояла, притиснувшись до газової плити спиною, в руках у неї виблискував кухонний ніж. На жінку страшно було дивитися – в її очах так само холодно відсвічувала якась майже звіряча відчайдушна рішучість:

– Ану спробуй підійди!

– Ага-а, відьмине зілля, то ти за ножа хапаєшся? Думаєш, боєш тебе? – заговорив Макс, але все-таки зупинився в дверях. – Ти вже – як твоя мамуня. Хижак-и. Я завжди чув, що в цій хаті пахне кров'ю. Хочеш з мене її пустити, га? Хочеш? Ану, давай.

- Не підходь! Не підходь! Я вдарю!

- ...І це за те все добре, що я для вас зробив, - із докором кинув Максим, але все-таки зупинився на півдорозі до Марини.

- Ти - п'яна скотина, Максе. Я ніколи з тобою нічого доброго не знала й не бачила. І моя мама теж! За що ти мене б'єш, га? За що?

- А ти нібито не знаєш? - ехидно мовив той і знову рвонувся вперед.

- Стій, бо заріжу!!! - істерично верескнула Марина. - Як веприка заріжу, бо ти вже мені ось де сидиш, - і Марина тупим боком леза швидко провела собі по горлянці. - За що бив, питаю? Можеш пояснити?

- Нащо в КГБ ходила?!

- Я?

- Навіщо все ім розказувала: про бабу, про ті кості під вікном, га? У тебе розум є?

- Змилуйся, я нікуди не ходила. Нікому нічого не розказувала, - видихнула Марина, і Макс побачив на її обличчі щире здивування. Одначе така реакція ще більше розлютила його:

- А звідки вони знають?! Скажи мені, звідки вони знають про те, що в бабиній кімнаті смердить, що я проклинав твою дорогу мамуньку, котра вже мені в печінки в'їлася, га? Звідки в них такі подробиці?

- Максе, я нікому нічого не розповідала, - вперто повторила Марина. - Нікому й нічого, затам собі. Я взагалі нікуди не ходжу й ні з ким не спілкуюся! Ти це сам добре знаєш.

Чоловік посеред кухні важко сопів. Горілка, що клекотіла в жилах, кликала його до оцієї істоти з ножем у руках, щоби помститися і за приниження там, у присутності русявого іронічного кагебіста, і за своє нинішнє роздратування - відтепер же клопотів не оберешся. Та щось підказувало йому зупинитися, в очах дружини він щойно побачив тривогу й страх - але не від його теперішнього стану, не від бійки, а від моторошного запитання, яке тільки-но зависло в нетривкій тиші.

Годинник цокав, здавалося, на всю хату. Десь там, у своїй кімнаті, голосно зітхнула Клавдія Огром'як. Максим подумав, що стара може чути все до останнього їхнього слова.

- Тебе що, викликали в КГБ? - прошепотіла сполотніла Марина й опустила ножа донизу.

- Не твое собаче діло, - буркнув Максим. Сотні запитань без відповідей крутилося в його мізках. Якщо не Марина, тоді хто? Баба, слава Богу, не піде в КГБ писати доноси. Скажімо, про сварки в хаті (ніхто ж не церемониться, вереск і зараз чути, мабуть, на всю околицю) могли настукати сусіди, про сморід і знущання з клятої тещі теж. Наприклад, стара Світлана Лебезун про це могла молоти між людьми своїм язиком. Але чому історія з

отим німчиськом крутиться саме навколо їхньої хати? При чому тут стара Клавдія Огром'як. Що саме, яка таємниця криється в біографії цієї осоружної паралізованої бабери? Чи відомо щось Марині?

– Кинь ножа і ходи за мною, – наказав уже спокійніше.

Жінка подивилася на нього з підозрою.

– Бити не буду, йди сюди.

У кімнаті було прохолодно. Макс гепнувся на диван, аж заскрипіли пружини. Вдивлявся в жінчине обличчя, продовжуючи голосно сопіти. Та зупинилася біля дверей, не наважувалася наблизитися, бо знала: в такому стані чоловік буває дуже підступним.

– Простіше кажучи, нами зацікавилися, – глухо озвався Макс.

– Хто?

– Не став дурних запитань. Мене викликали, зрозуміла? Розмовляли зі мною. Випитували. Тепер ми в них під ковпаком.

– О Боже!

– Я думав, ти щось верзла...

– Клянуся, Максе, я...

– Дідько з тобою... Треба знати – хто доніс!!! І навіщо! – Макс перейшов на шепіт, сторожко поглядаючи в жовто-зелений прямокутник вікна. – А маму твою я б своїми руками задушив, розумієш? – додав за хвилю.

– Чому ти її так ненавидиш, Максе?

– А ти її любиш? Ти задумувалася, яке життя вона прожила?

– Вже ж не краще від нашого!

– Не кричи. Почують. Твоя мама – чудовисько. Я завжди відчував, що від неї пахне людською кров'ю. І бідою. Ніхто з нас нічого не знає про її минуле, а я тобі скажу, що там, скоріше за все, – таке, що їй подумати страшно. От і маємо неприємності тепер через неї – цікавляться ж не нами!

– Нею?

– Цікавляться тепер усіма. Шукають останки того німця, пригадуєш, я колись тобі говорив? Шукають ще щось, я шкірою відчуваю...

– Он воно що, – тихо мовила Марина. Її очі неспокійно блудили стелею. – Он воно що, – повторила ще тихіше.

– А ми ж як останні вар'яти. Ані розпиталися в людей, ані з твоєї мамусі не вичавили, ані в її колежанки, Лебезунихи... Та теж – хитра. Про скриньку

нічого не знаємо. А що б ти сказала, якби ті... товаришечки... до всього іншого ще й скринькою зацікавилися, га?

– О Боже!

– Тоді з нас не злізуть. На роботі тепер ні пройти, ні проїхати, парторг свої баньки наставить і дивиться на мене, ніби я йому сотку винен. Ті... будуть тепер викликати й питатися...

– Що ти їм пообіцяв? – стрепенулася Марина.

– А нічого! Я що-небудь знаю?! Ви з мамунею ніби води в роті понабирали. Навіть про старого свого до пуття не відаю: а вони пита-а-али!

Запала мовчанка. Дружина зараз нагадувала Максowi набундючену сову, заціпенілу в своїх незрозумілих пташиних роздумах.

– А тепер слухай мене. По-перше – мовчати! Ні на роботі, ні сусідам – затам це собі, закарбуй на носі! – знову заговорив Макс. – Ми нічого не знали й не знаємо, і взагалі нічого не трапилося. По-друге – потрібно якось розпитати стару про того німця Гюнтера Вольфа. Усе – від того, який був із себе й до точної дати його погибелі. Це зробиш ти. Підеш до своєї матусі й поспілкуєшся на теми її буремної молодості. Як собі хочеш – а баба мусить заговорити. Про скриньку не забудь запитатися. Налякаєш бабу кагебістами, то вона, дивись, і про щось цікаве прохопиться. Будь уважною і все запам'ятовуй. Кожну дрібничку, чуєш? По-третє, я мушу знати, де пропав мій батько, куди він подівся.

– Що це тобі дасть? – запитала Марина. Про справжнє Максове прізвище вона дізналася зовсім недавно. Якось під час чергової сварки з матір'ю в старій вихопилося: «Жидисько! Він завжди хотів моєї смерті! Я мала би не довести до вашого шлюбу, а бодай би ви сказали!» Марина тоді натиснула на матір і про все розпиталася, заявивши, що покине стару й не зайде до кімнати, аж поки та не згниє на своєму ложі.

– Яка ж ти тупа, – тим часом хмикнув Макс. – Мій батько теж зник, як і той німець, розумієш? На подвір'ї твоєї матінки люди пропадають, як мухи, а ти хочеш, щоб я її любив.

– Чому на подвір'ї моєї мами?! Може, вони пропали деінде? Твій батько, наприклад. Звідки ти взяв, що він пропав саме тут? І чому ти, Максиме, кожного разу все звалюєш на мою родину? Може, він собі живе-поживає в Ізраїлі, та й горя не знає.

– Не в Ізраїлі він. Я нюхом чую!

– Нюхом ти чуєш... Хіба що горілку... Заллеш більма й сидиш каменюкою на лавці. Або криком кричиш посеред хати – на тебе й доносити не треба, все й так зрозуміло. До замку Любарта чути, як ти горлаєш.

Та Макс уже втратив інтерес до розмови. Підвівся з дивана і якоюсь непевною ходою вийшов з кімнати. Трохи постояв посеред коридору й відчинив інші двері: в обличчя йому вдарила тяжка хвиля застоюного повітря.

Клавдія Огром'як велетенською рибиною лежала посеред кімнати. Очевидно, немічна не спала, було чути її важке дихання. Максим затиснув пальцями ніс і рушив до вікна. Змірявши стару гострим, неначе криця, злющим поглядом, шарпнув защіпку. Обидві половинки, блиснувши в призахідному сонці, сповнили на якусь мить усе навколо осянням. Вечірня прохолода – довгоочікуваний рятунок від задухи – ввірвалася в хату хвилею свіжого повітря.

Макс виглянув у вікно. Здавалося, вулиця була порожньою. Але ні, на протилежному боці вулиці здивовано вирячилася сусідка, Емма Павлівна. Блиснувши здивованими очиськами, жіночка ледве не навприсядки кинулася до свого чоловіка, який стояв на ганку, й почала швидко йому щось шепотіти на вухо, показуючи рукою. Обое знову й знову поглядали на чоловічу постать у відчиненому вікні.

А стара голосно дихала в Максима за спиною. Той, відчувши, обернувся, ступив на середину кімнати й вони зустрілися очима. Неначе струмом ударило понуркуватого чоловіка, від того нестерпного погляду немічної йшла якась несамотивна енергія, немовби потужною хвилею вривалася в його свідомість важлива закодована інформація – тільки зрозуміти, досягнути її він не вмів.

– Мишігіне копф![6 – Мишігіне копф (евр.) – дурна голова.] – басовито мовила стара й опустила повіки.

– Думайте, що говорите, – відповів Максим, і баба раптом знову розплющила очі. Тепер у них засвітилося щось інше. Неначе кімнатні стіни враз тріснули й крізь них зазирнув досередини насколишній світ. Клавдія Огром'як здивовано дивилася туди, у ту єдину місцину, куди міг сягати її погляд, і замість укритого пилом карниза під стелею немічній усе ще вбачався зять, котрий уперше за останній десяток літ мовив до неї по-людськи.

Коли Макс вийшов геть, Клавдія Огром'як голосно плямкнула губами.

– Щось трапилося, – майже нечутно прошепотіли потріскані старечі губи. – Щось трапилося. Буде біда.

Частина друга

Світлана Лебезун, в юності – струнка вертлява білявка, обдарована блиском дивовижної зваби і енергійним темпераментом, – тепер дуже любила переглядати старі, зроблені ще за Польщі світлини. Щось у них було таке притягальне: крізь туманець літ жовто-коричневі силуети промовляли шляхетною витонченістю і... здавалося, приреченістю. Немовби скляне око допотопного фотоапарата фіксувало останні миті щасливого безуму веселої молодості цих людей.

Веселої молодості... Еге ж. А в кого вона буває сумною? Навіть найбільший невдаха, навіть людина, котра багато літ прожила в холоді й голоді, з приємністю згадує хвилювання молодих років, якісь власні пориви й солодкі

у своїй безглуздості вчинки. Навіть гріхи... Так-так, навіть гріхи молодості здаються зовсім невинними, такими, що не потребують особливого осуду.

А ще ж у Лебезунихи – повно світлин радянського періоду. Великий альбом, поміж сторінками якого лежали стоси знімків, приклеїти які Світлана так і не захотіла, лежав на верхній полиці серванта. Баба Светя майже ніколи не розгортала його, а тягнулася до тих старих, порепаних від часу фотокарток.

Їх тоді, в ті далекі солодкі часи робив худючий, неначе закарлюка, поляк Войцех Юстисяк. Та от минули роки, не стало Войцеха, не стало мовби й пам'яті. А на костях фотографчика (так вони з Клавою жартома називали невдачу) вирости півонії – смішний і трохи печальний знак утечі від життєвих тривог і пересторог.

Як же все склалося поміж ними! Як же безглуздо час гортає свій фотоальбом! Бабу Світлану охоплював страх, бо те колишнє життя, поховане під руїнами прикрих обставин, чимраз частіше проривалося до неї забутими давніми голосами. Здавалося, їхні власники встануть усі разом із домовин і почнуть вимагати пояснень, кидаючи в обличчя свої останні звинувачення. Що тоді думати, як виправдовуватися?

Ось Ривка Файнгольд. «Мое чудове золотце», як, бувало, говорила її мати. Пан Юстисяк сфотографував дівчину у півпрофіль. Умів же, клятий, знайти потрібний ракурс та освітлення, був справжнім майстром своєї справи. Безперечно, упіймав, упіймав один із тих промінчиків неймовірної божественної краси, які розривали серця всім отим парубкам, кому довелося бачити цю дівчину. Пригадується, Клавдія Огром'як називала її райською квіткою.

А останнього вечора перед розпратою Ривка була вже навіть не зів'ялою квіткою, а нещасною, втоптанною в грязюку рослиною при дорозі. І гітлерівський вартовий, котрий змусив її по-німецьки розтлумачувати відгомін Світланчиного й Клавиного гріха, навіть не кинув на бідну дівчину оком.

А розтлумачувати було що. Ой, було... Серед бабiniх фотознімків бракувало тільки тих кількох сороміцьких, де білі груди й розкинуті на всі боки ноги. Тих, що дивними тривожними птахами іноді вривалися у сні, висвітлюючи сутність пекельної правди.

Чи ж могли вони, найближчі подруги, порятувати Ривку? Здавалося, могли. Навіть придумали, як саме. Лебезуниха часто намагалася пригадати, хто з них уперше запропонував віддатися заради неї на поталу голодним есесівцям. Здавалося, це матиме для баби Свети якесь надзвичайне значення, бо жертва собою – чи ж не праведний вчинок, чи ж не спроба вимолити в долі хоч дрібку прощення? А Світлана після довголітніх мрій про забуття хотіла все-таки прощення, бо здавалося їй, що так просто, без жодної ознаки того, що їй прощено, вона не зможе піти зі світу. І тому житиме вічно у вогні своїх споминів та снів, як у пеклі.

Чи ж виправданим було те все, що вони з Клавою дозволили виробляти над собою чужій офіцерні, а фотографчику Войцехові за їхнім наказом фотографувати, переносючи кумедну триногу фотоапарата навколо клубка сплетених тіл?

Ніби спалах пам'яті, ніби важке фотосвідчення: бліде Клавіне обличчя поміж волохатих ніг штурбанфюрера Кравса й німе благаання зведених догори очей: гер штурмбанфюрере, ви ж відпустите її, ту бідну жидівочку?! І регіт п'яного німця: «Гей, фотографе, прошу сюди! Я хочу, щоб ви сфотографували, як оці кучерики відтіняють білизн? мого черева, ха-ха!!!» А за стіною – бідолашна, розбита своїм горем Ривка, яку вивели з гетто, щоб потім, натішившись наївними юними дурепами, знову відвести назад і на завтра таки розстріляти. Вона, може, й не тямить, що діється, лише на вимогу спітнілого чужого солдафона перекладає німецькою млосні уривки вигуків із-за стіни. Вартовий блискає очима, потирає мокрі долоні, бо слова байдужої до всього юдейки, а ще ті звуки розпалюють диявольський вогонь у його грудях. Солдатові дуже хочеться туди – до своїх зверхників, які тішаються з юними красунями, – хоч удома й чекає на нього не менш красива молода жінка... Але вона там, далеко в Німеччині, а він тут, у чужому окупованому місті, повному несподіванок. Він так давно не тулився до теплого розімлілого жіночого тіла. А надворі війна, та ще й хтозна, як усе складеться, якими стежками ходить погибель, і чи доведеться ще йому бодай доторкнутися до...

...Світлана вкотре вдивляється у фотопортрет молоді Ривки, в інші знімки, з яких світяться усміхнені обличчя подруг. Як же їм вірилося, що краса врятує, виведе в країну обітовану, дасть усе – й достаток, і веселість безтурботного існування. Аж ні, першою впала Ривка, хоч була багата й красива. За нею – Оріся...

Так, ще ж була в їхній компанії Оріся. Не знати чому, але Світлані завжди хотілося порвати фото, на якому вони були зафіксовані не втрюх – а з Орісею Кириченко, їхньою четвертою подругою. Може, тому, що вона їм вродю поступалася, чи що? Не була й потворною, скоріше мала вигляд звичайної вилицюватої дівчини (таких навколо повно-повнісінько) з упертим чіпким поглядом. Звісно, серед подруг не справляла враження, це було очевидним фактом, і бабі Світлані єдиний знімок, де вони були разом, підсвідомо здавався недоречним анахронізмом. Уперто прагнула відклеїти й порвати його. Проте в останню мить руки опускалися – й фото залишалося в альбомі, немов спогад, що була ще й така в них подруга Оріся.

До речі, після того жахливого розстрілу жидів несподівано, без попередження, Оріся пішла в підпілля й довго не було від неї ні слуху ні духу. Лише потім Клавдія Огром'як через якихось людей довідалася, що їхня подруга підірвалася гранатою в бандерівському схроні. Звичайно, дівчата й раніше здогадувалися, що Оріся пов'язана з членами ОУН, але про це не годилося говорити. Ніхто не бажав їй ані польської, ані всіх інших тюрем, куди постійно кидали націоналістів. І ось така страшна погибель.

Та смерть здавалася Світлані Лебезун іще абсурднішою, ніж погибель Ривки, бо які ж принади могли ховатися в існуванні десь у холодних лісах, під землею, а потім у безглуздій смерті, коли навіть погляду співчутливого, як навздогін Ривці, наостанок не буде – тільки глухе безгоміння. Невже не зрозуміло було, коли вступала вона до бандерівців, що всі ці молоді люди, хоч і захovanі під псевдонімами, – смертники, що їх замало, аби щось змінити в цьому несправедливому світі. Врешті можна ж було здатися, а не розривати себе, молоду дівку, гранатою. Хіба не все одно, в якій тюрмі

жити – в тій, що за ґратами, чи в тій, де нема людського життя, а саме лише існування.

Може, тому й не шкодувала вона за Орисею – просто ця дівчина пішла з їхнього життя назавжди, не залишивши за собою нічого незвичайного. Тільки вперту й незрозумілу свою ідейність, яка, втім, нікому з них не здавалася потрібною й вартою уваги.

Не раз і не два Світлана Лебезун міркувала над тим, що старі світлини могли таїти в собі небезпеку, якби хтось довідався про них. Навіть оця – де всі вони разом із бандерівкою Орисею. Якось у сусідки робили трус люди з відповідних органів і витрусили фотографії, які її чоловік привіз із Колими, де сидів після війни. Після того в сусідній хаті поселилися інші люди, а Лебезуниха не раз тривожно здригалася від думки про те, що сталося.

Тоді відклеїла ту фотографію з альбому, але знищити не наважилася. Тільки поклала там, де було на сірому картоні порожнє місце.

Що ж, саме життя вирвало Орисю з-поміж них.

Будучи молодою, ховала деякі знімки у схованку, але тепер дістала й уже не крилася: хто захоче ритися в манатті старої баби, яка, дивись, от-от накаже довго жити. Більше не турбувало стару й те, що десь, окрім подібного альбому Клавдії Огром'як, могли бути копії. А ще – ті осоружні знімки, котрих Войцех так і не забрав із собою в землю, і які не давали спокою подругам упродовж стількох літ.

* * *

– Максиме!

Ох, як вона дратувала його цим своїм «Максиме». Стара карга, колода, вщерть напхана злобливою, мстивою іронією! Лежить і тільки шукає момент, щоб якомога більше допекти йому, зачепити за живе, роз'ятрити усе ество – і втішитися. За що доля прирекла йому таку покару – напівживе, нікому не потрібне німічне бабисько, котре ніяк, ну ніяк не хоче піти з життя. Інші паралізовані вмирають швидко, а ця... Еге ж, відтепер вона ще й перебуватиме під отакою собі зовні непомітною, неофіційною опікою «тих товаришів» – спробуй тепер зачепи! Яка велика цяця!

Що ж вони в ній такого знайшли?

Смаля цікавило два невідкладних болючих питання. Перше – скільки ще може прожити на світі паралізована людина, чи довго здатна вона отак незрушно пролежати. Клавдія Огром'як у своєму житті не перепрацювалася (це ясно – як білий день), тому Макс міг накинути їй понад норму рік-два зайвих – організм же не знищений, як, скажімо, у нього (печінка вже поболіє, горілочка про своє нага-а-адує). Якось думав піти в книгарню й купити медичного довідника, аби почитати, чи довго ще терпіти це лихо, та руки не доходили. І ноги теж, не доходючи до книжкового магазину, вони вправно завертали до гастроному за чверткою. А варто було б довідатися, бо то ж таки справжнє лихо: можна було б нарешті провітрити цю кімнату і взяти

квартирантів. Смаль готовий був заради цього навіть сякий-такий ремонт провести, побілити стіни, шпалери переклеїти, щось підфарбувати. Хоча, треба сказати, домашня робота завжди викликала в нього почуття важкої нудоти. Зате він уявляв собі двох юних пухнастих студенточок без копійки в кишенях, які могли б тут поселитися. Або молоденьку незаміжню медсестру, яка, скажімо, приїхала з віддаленого поліського села і ще не встигла отримати квартиру...

Натомість – оця... Клавдія Огром'як – дуже й дуже цікава, як мовив той оперативник Микола Трохимович, жінка. Еге ж, цікава... Цікавою вона була в молодості, років так зо тридцять-сорок тому. Якось Максові довелося бачити її колишнє фото. Це була єдина мить, коли він, як завжди, будучи трішечки під газом, пройнявся до цієї людини повагою. Подивився на світлину й несподівано для самого себе завмер: звідти у вічі йому глянула сама ніжність, витонченість. Відблиск якоїсь демонської, до незбагненності дикої краси ввійнявся йому в самісіньке серце, і Макс відчув, як... тверезіє і сповнюється такою ж незрозумілою високістю й урочистістю.

Господи, якою ж руїною вона стала!!! Чолов'яга поглянув на паралізовану стару й знову уявив те колишнє вродливе дівчисько, ту давню, здавалося, міфічно-звабливу жінку. Така могла цікавити (і, звичайно ж, цікавила!) багатьох, а якби хотіла, то могла б рухати не лише чоловіками – арміями. Чи ж рухала? О, Максим не сумнівався, що Клавка крутила ними, як циган сонцем, щоб мати вдосталь шампанського й шоколаду, танцюльок та інших утіх. Очевидно, що навколо Клавдії Огром'як таки було зав'язано багато різних подій – і це віднедавна стало другою болючою проблемою Макса. Феєричне минуле паралізованої не хотіло просто так лежати поряд із немічним тілом на облізлих дверях. Ті тривожні події виривалися із нашарувань колишніх років і вперто нагадували про себе. Однак Максим не міг утямити жодного зв'язку між фрагментами інформації, якою він володів. Лише здогадувався, що зіставити й проаналізувати її до снаги комусь іншому. Й ось ті «інші» заявили про себе, вони вже вийшли на арену зі своїх кабінетів і хочуть знати все – від початку й до кінця.

– Максиме Ана-товійовичу!

Бабин голос вирвав його з полону думок. Еге ж, стара й далі знушалася. Вкотре нагадала справжнє ім'я батька, ніби натякаючи, що й у нього з минулим не все гаразд.

– Що?

Чолов'яга витер ганчіркою шибу відчиненого вікна й поглянув на підвіконник. Здався йому підозріло чистим – і це Смаля стривожило. У цьому царстві бруду лише підвіконня було чистим... Чому б це?

– Що ти робиш?

Баба перервала хід його думок.

– Витираю пил, – похмуро відповів зять і зачинив вікно.

– А що то в лісі здохло? – здивувалася немічна.

- Мовчіть уже!

За хвилику стара знову озвалася:

- Послухай, Максиме, а ти міг би мене хоч раз у житті назвати Клавдією Миронівною? - несподівано запитала баба. - Хоч один разочок.

- Я??? - зять обернувся до неї і вирячив очі. - Навіщо?

Нічого не розуміючи, дивився на хвору тещу.

- Знаеш, Максе, - мовила й задумалася та. Не могла бачити обличчя свого співрозмовника, яке витяглося від неймовірного здивування. - Я стара немічна жінка і вже... нічого не чекаю, крім дрібки поваги до себе. Якби ти знав, як мене колись любили...

- Можна здогадатися, - буркнув чолов'яга біля вікна. - Я бачив ваше фото.

- О, що то були за часи! Навколо мене готові були повзати на колінах, а тепер? Хто захоче на мене глянути? Стара колода, жовчне створіння, люте на всіх і на себе. А якби мене хтось хоч раз назвав Клавдією Миронівною... Особливо ти, Максиме...

- То що було б?

- То я... могла б уже померти, - впівголоса, але виразно, сама собі дивуючись, промовила стара. - Так, Максиме, смерть уже стоїть біля мене. І я вже могла би спокійно-преспокійно померти. Не мучити ні вас, ні себе.

- Оце тільки й того??? - знічено перепитав Максим.

- Так, Максе. Тільки й того. Дрібку поваги. Мале-е-есеньку! Уявляєш: не Клавка, не старе одоробло, а Кла-а-авдія Миро-о-онівна. Чуеш, як звучить?! Солідно, поважно, як і годиться жінці похилого віку.

За хвилику немічна знову заговорила:

- Я прожила довге й розкішне життя, а так мене називали тільки чиновники. Ще й добавляли: «това-а-ришко». Тьху! Вовдури нещасні! Тамбовський вовк ім товариш! Та якби ти, мене... отак, щоб - «Клавдія Миронівна», - то, я думаю, уже б мое серце не витримало, уже б розірвалося - і все, й гаплик. Бо я ж уже, Максе, теж хочу тієї смерті. А вона, клята сучище, не йде та не йде по мене.

- А скринька?! - вирвалось у Смаля. Відразу вкусився за язик, бо в баби вже, видно, мізки запліснявіли остаточно. Бракувало тільки, щоб вона від своїх дурних переживань узяла й справді врізала дуба. Що тоді скаже Микола Трохимович?

- Скринька... - чи то зітхнула, чи то простогнала стара. - Кому вона тепер потрібна, та скринька...

– Мені потрібна, Клав-діе Миро-нів-но, – по складах невміло пробелькотав Макс те осоружне йому ім'я і, незважаючи на свою давню огиду, підступив до немічної.

– Що??? Ти назвав мене... Клавдією Миронівною? Не хочу вірити!!! Ні, це неправда, в мене вже галюцинації! Видно, Максиме, я виживаю з розуму. Ну, але то й не дивно в моєму становищі. Полежав би ти отак, ще й не те приверзлося б.

Максим узяв себе в руки й відступився до вікна.

Обережність! Так, потрібно бути обережним і хитрим, щоб не збити стару з цієї дуже-предуже цікавої теми.

За звичкою поглянув надвір. По той бік вулиці, звичайно ж, помітив сусідку Емму Павлівну. Стояла, відкривши рота, й теж дивилася на нього. «Підглядає у вікно й доносить», – подумав, а вголос мовив:

– Я вас, Клавдіе Миронівно, й мамою називати можу, коли вже вам того так хочеться. Мені неважко.

– Ох, Максиме!

Блискучі очі Клавдії Огром'як виричилися, й Макс почув, як у її грудях заграли органи ядухи. Стара ледве дихала. Здавалося, що серце її справді може не витримати. Не вірилося, що могла так розчулитися: знав її розсудливою і прагматичною, а не такою, як зараз.

«Хоч би не вмерла, – подумав. – Потім спробуй поясни в КГБ, як і чому це сталося».

– Піди й візьми її, – раптом озвалася стара.

– Кого? – не зрозумів Макс.

– Скриньку.

– Скриньку???

Йому теж перехопило дух. Невже баба відкриє свою таємницю? І саме зараз, коли вже й вірити в це перестав.

– Піди й візьми її. Мені тепер не шкода. Я чую: смерть вже йде по мене.

– Де вона? – видихнув.

– ...Але Марині не кажи! – грізно прошипіла стара. – Чуеш? Марині не кажи! Я її ненавиджу. Вона занастила мою старість. Хай не знає! Хай нічого їй не дістанеться! А тобі – дам! Хоч ніколи тебе не любила, тепер віддам тобі все! Отак!

Остовпілий зять ніяк не міг повірити в почуте.

– Я її гляділа, няньчила, пилючку з неї здмухувала, а вона ось як мені віддячила. Тепер хай знає!

Максим урешті отямився й нагнувся над немічною.

– Клавдіє Миронівно, мамо, ви тільки не хвилюйтеся. Просто скажіть мені, де вона лежить, – говорив до баби, відчуваючи, що зривається на скоромовку. – Скажіть – де, а за мною теж не пропаде. Ви мене ще не знаєте! Так, вам залишилося небагато. Але я можу зробити все, щоб остаток своїх літ ви прожили як людина. Хотіли винограду – так я завалю вас виноградом! Я буду приносити вам дорогі вина, шампанське – еге ж, ви немало його пили в минулому, правда? Зимне, з холодильника! Я вмію цінувати доброту! Найму няньку! Уявіть собі: тут буде пахнути парфумами... Я дістану вам французькі... Стоятимуть квіти... Хай неможливо вас підняти на ноги – але останні дні проведете гідно!

– Ти справді це зробиш? – прошепотіла зі свого столу стара. – Парфуми? Ну, парфумів не треба. Але квіти... Я завжди любила квіти. Тільки десь так поставити, щоб я їх бачила.

– Ви ще мене не знаєте! Розіб'юся, але зроблю!

– Тоді, Максе, ось що. Підійди і переверни мене набік.

– Що???

– Та не дивуйся. І тихіше будь, а то ще Марина почує. Їй не скажеш?

– Не скажу!

– Обіцяй!

– Клянусь!

Від тих її слів Макс готовий був подумки розсміятися. Що-що, а цю клятву він дотримає, тим більше, що Марина аж ніяк не вписується в картину його омріяного благополуччя – хоч ти лусни. Пухнасті студенточки, грайливо гойднувши сідницями, знову прошмигнули перед його очима.

– Тоді візьми й переверни мене, – пошепки наказала Клавдія Огром'як. – Там, піді мною, в матраці зашито папірець. На ньому – схема. Ти прочитаєш і все зрозумієш. То Лебезуниха придумала, – хихикнула стара. – Каже: «Макс тебе все одно піднімати не захоче, а Марина не додумається розпороти обшивку».

У Смаля тряслися руки.

– Та не бійся ти! Бери й перевертай, все одно я нічого не відчуваю.

Бабине тіло виявилось на диво важким. «Тому що безвольне», – подумав Макс, перевертаючи стару. Йому не раз доводилося переносити п'яних заводських колег, тому не дивувався.

А тепер де й сила взялася. Єдиним рухом розшматував липку обшивку матраца. Спочатку намагався не дихати, але одразу ж забув про все на світі:

– Де ж вона, ця клята схема!

– Десь там повинна бути, – шепотіла стара. – У целофановій торбинці вона. Там подивися уважно. – І коли Смаль навалився на неї усім тілом, розгрібаючи вільною рукою огидні бебехи, Клавдія Огром'як раптом озвалася звучним, несподівано потужним басом:

– Рятуйте! Лю-ю-юдоньки, рятуйте!!!

Від її несамовитого крику брязнули шибки у вікні.

– Максе, відпусти!!! Рятуйте, гвалтують!!! Людоньки, допоможіть!!!

– Ти ш-що, с-стара, здуріла? – прошипів, нічого не тямлячи, Макс. Його чіпкі руки все ще метушилися навколо незворушного тіла Клавдії Огром'як. Підвів очі: в дверях стояла бліда розпатлана Марина.

– Максе, ти дурний чи що??? – волила стара. – Відпусти мене!!! Ой людоньки!!! Що він хоче від мене?!! Гвалтують!!! Ой людоньки!!! Марино-о-о-о!!! Марино-о-о, рятуй!!!

– Що ти робиш, Максе! – істерично верескнула Марина й кинулась до нього. Щосили віддирала його руки від старої.

Розпашілий чолов'яга нарешті сахнувся від химерного бабиного ложа. Складеними очима дивися то на свою дружину, то у вікно – на Емму Павлівну, яка вже перебігла вулицю й тепер, зіп'явшись на пальці ніг, намагалася зазирнути досередини.

– Марино, він ліз до мене! Він чіплявся! Якийсь дурний! О людоньки, я йому казала, що стара, що хвора, а він... Ото дожилася – до старої баби лізе, не дасть мені спокійно померти. Марино, що я маю робити?!! – знову перейшла на крик немічна.

– Максиме, скажи, що це неправда, – крізь зуби прошипіла Марина і встромила в нього свій чіпкий погляд.

Емма Павлівна видерлася на лавочку, що стояла під парканом і з виразом непідробного подиву на обличчі заглядала до кімнати.

Максим стояв ні живий ні мертвий – тільки жили ходили попід шкірою його шиї та вилиць.

– Марино, доню, я його боюся! Ти ще всього не знаєш! Він же, як ти підеш на роботу, приходив з моєю фотокарткою і ліз до мене! Якийсь дурний! Мені наказував, щоб мовчала, бо приб'є. Я його прошу-прошу, щоб відчепився. А він лі-і-ізе!!! – закінчила свою тираду стара і зайшлася плачем.

У кімнаті запала мовчанка, чути було тільки, як стара, обернута обличчям до стіни, голосно хлипає.

- Уб'ю! - нарешті озвався Макс.

- Уб'ю-ю-ю!!! - дико заревів і кинувся до старої. Але Марина виявилася спритнішою - заступила йому шлях і кішкою вп'ялася в сорочку.

- Всіх повбиваю!!! - несамовито заволав Макс і вліпив жінці ляпаса. Удар виявився настільки потужним, що Марина не втрималася на ногах і гепнула на підлогу. У цей час Максові очі наштовхнулися на сусідчину постать за вікном. Єдиним порухом кинувся до крісла, що бовваніло під стіною, - одразу по тому важкий удар відкинув обидві половинки вікна. Сяйливою зливою сипнулося потрошене скло - і крісло вилетіло на подвір'я.

- Повбиваю!!! - ревноув знову й вихопився на підвіконня. Несамовитий у своїй люті, зірвав із розхитаних від часу петель ліву половинку вікна й, ріжучи уламками скла долоні, відкинув його.

Злякана Емма Павлівна вже зіскочила з лавки і мчала до своєї оселі. Між будинками розтявся її пронизливий голос:

- Миколо, викликай міліцію, чуеш?! Виклика-а-ай міліцію! Цей мишігін усіх покалічить!!!

Від її крику Макс раптово заціпенів. Немовби його по пояс у землю ввігнали. Повіки самі собою закрилися і враз у червоно-брунатній млі з'явився образ Миколи Трохимовича. Русавий кагебіст, скрушно похитуючи головою, щось говорив до нього, тільки розібрати цих слів Максим не міг. Натомість розпечена кров гатила молотом у скронях, бажання помсти рвало його душу на шматки. І тут же немов крізь вату вчувався голос Клавдії Огром'як:

- Ха-ха-ха-ха-ха! Ви думаете, що я стара баба? Ні-і-і! Я - острів! Я - великий квітучий острів посеред океану, до якого не допливти - не доіхати. Я живу сама по собі, сама в собі - і нікому не знайти ключика до мого раю, до моєї таємниці! Ви живете, як примари, ви мучитеся у своєму лайні, а в мене завжди світить сонце, і мого щастя нікому не відібрати. І не втямити вам, зрозуміло? Чуєте, гей, ви всі! Зрозуміло вам?

* * *

Ноги - широко розкинуті, спортивні штани, влиті в тіло, аж тріщать, гола постава налита свинцем здорової молодісної сили - таким виглядав Юрко Кириченко в очах школярів, котрі тихо сиділи на довгій дерев'яній лаві під стіною спортивного залу. Усі вони захоплено спостерігали, як ритмічно, легко, ніби жартома віджимається від підлоги їхній тренер. «Ось як треба, - промовляли Юркові очі. - Тренуйтеся, і все у вас вийде!»

- Гей, атлете!

Голос пролунав, здавалося, з-під самої стелі. Однак той, хто гукав, стояв у дверях по той бік спортзалу.

Юрко поглянув туди й упізнав Миколу Трохимовича, врешті просто Миколу, бо інколи й сам, незважаючи на те, що той доводиться йому рідним братом,

чомусь переходив на оте офіційне «Трохимовичу». Зиркнув – і забрав із-під себе одну руку. Тепер віджимався лише правицею, від чого жили на спині заграли пульсуючими набубнявілими звивинами. Здавалося, нічого не змінилося, тільки багрянець на потилиці промовляв про неабияке фізичне напруження.

– Та бачу вже, бачу! – весело озвався Микола. – Ходи сюди, є для тебе робота.

Юрко звівся на ноги. Зніяковіло поглянув на дітей – ті ж бо, захоплено перешіптуючись або просто роззявивши роти, чекали ще якихось трюків у виконанні фізрука. А брат уже рухався до нього.

– Ти мені зараз нагадуєш молодого дурнувато бичка, якого вже пора прив'язувати ланцюгами, – тішився Микола Трохимович. – Пригадуєш, як я колись утікав від отакого биця навколо хліва? А потім дядько Іван закував клятого, ти хотів його осідлати, а ми відмовляли, щоб не скрутив собі в'язи?

Юрко теж усміхнувся. Невдача з бугаем тоді спонукала його видертися на спину старому цапові, який, за висловом тітки Олени, «ревів дивними голосами» й не хотів рушати з місця. Микола тягнув його за налігача, а Юрко човп своїми гострими п'ятами поміж ребра, та проїхатися так і не вдалося. Зведенюкам (так братів у хвилини доброго настрою величала тітка) тоді добряче дісталось, бо Юркова одіж, здавалося, навіки просякла важким козячим духом, і навіть тітчине прання довго не могло цьому зарадити.

– Що там у тебе? Знову в архів? – запитав, потиснувши братові руку.

– Спочатку в архів, а потім треба буде поговорити з одним типом, – упівголоса відповів Микола й виразно поглянув туди, де сиділи, перемовляючись поміж себе, дітлахи. – Зараз відпросишся, добре? Скажи їм що-небудь... Хай... потренуються чи в баскетбол пограють. Дай діткам завдання яке-небудь, щоб не бігали по коридорах.

– Зачекай мене на подвір'ї, – промовив Юрко й повільно рушив до своїх вихованців.

Сонце стояло десь над зазубреними стінами замку Любарта. Микола Трохимович походжав тротуаром і розглядав приміщення спортшколи, у якому виразно проглядалися ті ж самі риси давньої забудови, а коли Юрко, одягнутий у новенький спортивний костюм, випірнув із дверей, мовив трохи легковажно, аби розвіяти ту дрібку напруження, що ніби зависла між ними в повітрі:

– Як на колишню синагогу, трохи дивне приміщення, правда ж?

– Воно ж, мабуть, перебудоване. Я чув, що це частина оборонних споруд, які тяглися навколо старого замку.

Миколині «Жигулі» не хотіли заводитися, та Юрко не міг думати ані про коробку передач, ані про те, що могли б Миколі, власне, уже й чорну «Волгу», одну з десятка, дати для користування – невже це такий клопіт для поважної державної установи? Та ще й такої...

А то виділили якогось недобитка з обтріпаними сидіннями та розхлябаними панелями на дверях. Коли авто таки рушило, запитав коротко:

– Що шукаємо? Ти можеш мені сказати?

– Сам просився, аби я взяв тебе до якогось цікавого діла й сам-таки обіцяв не випитувати, – буркнув Микола Трохимович.

– Але ж я не бачу логіки в оцьому нудному копирсанні в паперах. Ми риємося в минулому, а що там може бути цікавого. Хіба нема якихось теперішніх, сучасних розслідувань? Ви ж мусите щось відстежувати. Невже зараз перевелися шпигуни?

– Юрку, є питання, про які я просто не маю права говорити. Навіть тобі, – заговорив Микола, пригальмовуючи біля сірого чотириповерхового будинку обласного управління КГБ. – Але дещо скажу, зачекай, не виходь поки що з машини.

Хвильку подумавши, заговорив далі:

– Пригадуєш фото часів польської окупації, яке ми з тобою знайшли минулого разу?...

– Там було багато знімків.

– Четверо дівчат. Пригадуєш, ти ще говорив, що колись були інші критерії краси, а я з тобою сперечався, пам'ятаєш?

– Уже згадав.

– Так от, усі вони – вельми цікаві пташечки, які дуже й дуже нас цікавлять. Нас – це слідство, розумієш? Дві з них ще живі – це старі люди, які доживають віку. Їхні справи зараз дуже ретельно переглядають і вивчають. Третя – жидівка, яку розстріляли німці. А от четверту – Орису Кириченко, яка теж загинула, нам треба перевірити.

– Навіщо, коли вона мертва?

– Це важко сказати напевне. Я розмотую один клубок, у якому безліч невідомого. І от натрапив на це фото, розумієш? Може, це буде й даремна праця, але в нашій роботі важливо перевірити все – кожную найменшу дрібничку. А буває, що якась дурничка, якийсь натяк, якась малозначуща обставина виводить тебе на потрібну дорогу.

Втім, було видно, що особливого ентузіазму молодий тренер не відчуває. Поглянувши на нього, оперативник вперто наполягав на своєму:

– Так-от, Юрку, ти переглянеш кілька папок, що стосуються однієї бандерівської банди, тому що ця Орися загинула в підпільному схроні. Там є різні документи: протоколи допитів, фотографії, якісь бандерівські папери, знайдені та вилучені під час ліквідації членів банди. Треба це все перечитати, але вдумливо, допитливо. Ось тобі перелік імен, які можуть десь вигулькнути в процесі вивчення тих папок. Прочитай, запам'ятай і

віддай назад. А я подивлюся деякі кримінальні справи. Треба перевірити одного німаку.

Юрко здивовано звів догори брови.

– А що, на німців у вас теж є справи?

– На всіх, Юрку, на всіх і кожного, – відповів, посміхаючись, Микола Трохимович, і додав: – Зробимо так: зараз вийдемо і я пред'явлю перепустку. Тоді підемо в зал і будемо працювати. Чергова – моя приятелька, тому, думаю, нічого зайвого не питатиме, однак ти будь обережним і намагайся до неї не говорити. І найголовніше: не смій нічого собі записувати чи коментувати вголос. Побачив – і запам'ятав, зрозуміло?! Навіть якщо б ти знайшов щось надзвичайне, повинен зберігати цілковитий спокій, докінчити роботу і розповісти мені про побачене лише на вулиці.

– Це що, така таємниця? Від кого ми ховаємося?

– Така таємниця. Я тобі сказав, як діяти? Отак і дій.

– Нас будуть підслуховувати, чи як?

Микола, здавалося, вже ледь стримував роздратування.

– Перестань весь час розпитувати. Раз я тобі на цьому наголошую, значить знаю, що роблю. Вчися трохи думати головою, а не біцепсами...

Піднялися до архіву. У залі було прохолодно. Як і минулого разу, худа, бліда і якась на диво мізерна жіночка подала їм папки з паперами й одразу ж пішла до свого столика. Відтак вони з Миколою стали ніби єдиними живими істотами в цьому приміщенні, бо чергова сприймалася майже як декоративне доповнення до суворого інтер'єру архіву.

* * *

– Може, впустите мене?

Світлана Лебезун похмуро дивилася на візитерку, яка стояла біля порога. Одразу пригадала Марину дитятком і подумала: життя інколи виробляє з людьми лихі речі. Клавина донька завжди тягнулася до неї в ті колишні часи. Було таке грайливе, миле, веселе й життєрадісне дівчатко, аж світилося від, здавалося, невичерпної внутрішньої енергії. Гарна-прегарна дитинка була. Тепер же... Оця змарніла, змучена жінка... Чого вона, власне, хоче? Навіщо прийшла?

– Заходь.

Марина, голосно сопучи, повільно й натужно стягувала з ніг чоботи.

– Прийшла, тьоть Свето, з вами по-людськи поговорити. А то моя мати вже таке виробляє, що й соромно розказувати.

– Що мені до твоєї матері? – байдуже запитала стара, пропускаючи гостю до покою. Власне, оцю кімнатку покоем назвати було важко, хоча сама хата, колись перекуплена Лебезунихою, щоб дожити віку, якимось дивом лишилась у цьому престижному місці. Мабуть, міським архітекторам просто не доходили руки до розвалюхи.

– Смієтесь? Ви, мабуть, моїй мамі рідніша за мене.

– Сама винна!

– Може, й сама. Я вже нічого не розумію. Часом думаю, бабо Світлано, що я народилася в якусь лиху годину: ні спокою мені нема, ні простого жіночого щастя, ні долі. Пекло, та й усе. Єдина втіха – піду на роботу, мию підлоги в інституті, то часом трохи забудуся.

«Народилася в лиху годину... Ліпше й не скажеш, – подумала тим часом Лебезуниха. – Якби ж то ти, голубко, знала, як і коли тебе зачато!» Цієї миті в серці старої прокотилася тепла хвиля співчуття.

Баба Світлана пильно вдивлялася в обличчя Марини. Що й казати: несла в собі Максова жінка й справді лихий знак – у цих зморшках на обличчі, у цій згорбленій поставі, в порожньому погляді очей. Неначе з перших секунд життя отримала вона якусь невидиму печать злого фатуму, й це тавро ятрило Марині й душу, і тіло.

– А тепер ось, мати... Ви собі не уявляєте: сказала Максові, що в неї в матраці захована карта. Що ви ту карту приховали в надії на Максову бридливість. Мовляв, не захоче в материних бебехах порпатися, то ніколи й не знайде.

– Яка ще карта? – здивувалася Лебезуниха.

– Карта, де захована скринька.

– Скринька?

– Ну та, із золотом, бодай би вона згоріла. Скринька, яку ми всі, наче вар'яти, шукаємо.

«Шукаємо... Отже, золото Ривки, якого ніхто не бачив, муляє душу не тільки нам із Клавкою», – обмірковувала почуте баба Світлана.

Маринині відвідини й справді виявилися цікавими. Лебезуниха поглянула у вікно, мовби шукаючи в темному світлі знадвору якусь підказку. Значить, мова знову йтиме про ту скриньку. Усі неначе казалися відтоді, як п'яна Клава ненароком прохопилася при Марині й Максові про її існування. Сказала – ніби вгородила ножа поміж ними всіма. Ану ж бо, хто першим вихопить гострого гостинця, щоби пустити його в роботу.

– Чуєте, бабо Світлано, Макс почав матір перевертати...

– І не нарікав, що йому смердить? – уколола стара.

– ...Взявся перевертати, а мати криком на всю околицю: «Ой людоньки, гвалтують! Ой, рятуйте!» Знадвору Емма Павлівна, сусідка наша, свої баньки вилупила, я вчепилася Максові в груди, а ваша, бабо Светю, подруга верещить: «Він до мене лізе, він мене зачіпає!»

Стара, добре знаючи підступну вдачу Клавдії Огром'як, не витримала й посміхнулася.

– Ви, бабо, не смійтеся. Це не смішно. Мій бовдур ось мені губу розквасив, подивіться, як усе запухло! Шибки в кімнаті повибивав, до сусідки кричав, що уб'є... А потім так напився, що знайшли його на сусідній вулиці під парканом. Двое парубків притягли під вечір, мовляв, нате, тітко Марино, бо ще вночі задубіє лежачи.

Лебезуниха ніяк не могла заспокоїтися. Сміх просто-таки душив її, а уява малювала дивні картини: ось басовитий голос паралізованої гримить на увесь тихий понуркуватий Луцьк, ось розпатланий шаленець Макс виламує вікно, щоб розквитатися з паскудною тіткою Еммою Павлівною (шкода, що не віддубасив цю видру).

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=24079236&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Городник – заступ, лопата.

2

Льотерія, від loteria (пол.) – лотерея.

3

Тут у значенні – не євреям.

4

Матерія – тканина.

5

Віллі Токарев – відомий виконавець російського шансону, з 1974 року проживав у США.

6

Мишігіне копф (євр.) – дурна голова.